

BİR DEĞERLENDİRME: DİJİTAL BEŞERİ BİLİMLER VE TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI ÇALIŞTAYI

Yunus UĞUR ORCID ID: | <https://orcid.org/0000-0003-4478-3441> | yunusugura@gmail.com

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul-Türkiye/ Assoc. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Istanbul, Türkiye ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

Zeynep AYTEKİN ORCID ID: | <https://orcid.org/0009-0003-8466-2094> | z.aytekin@outlook.com

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri / PhD Student, Marmara University, Institute of Social Sciences, Communication Studies ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

Rumeysanur ERİKLİ DOĞAN | ORCID ID: | <https://orcid.org/0000-0003-0903-9078> | sultanrumi38@gmail.com

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Doktora Adayı <https://orcid.org/0000-0003-0903-9078/> Prof. Dr. Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Kırşehir-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/02kswqa67>

Atıf Bilgisi/Citation: Uğur, Yunus; Aytekin, Zeynep; Erikli Doğan, Rumeysanur. "Bir Değerlendirme: Dijital Beşerî Bilimler ve Türk Edebiyatı Araştırmaları Çalıştayı". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 35 (Aralık 2025), 486-499. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1777225> Uğur, Yunus; Aytekin, Zeynep; Erikli Doğan, Rumeysanur. "An Evaluation: Digital Humanities and Turkish Literature Research Workshop". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 35 (December 2025), 486-499. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1777225>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 04.09.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 05.10.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50)-Yazar-2 (%25)-Yazar-3 (%25); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50)-Yazar-2 (%25)-Yazar-3 (%25) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50)-Yazar-2 (%25)-Yazar-3 (%25); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50)-Yazar-2 (%25)-Yazar-3 (%25); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50)-Yazar-2 (%25)-Yazar-3 (%25)/ Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50)-Author-2 (%25)-Author-3 (%25); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50)-Author-2 (%25)-Author-3 (%25); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50)-Author-2 (%25)-Author-3 (%25); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50)-Author-2 (%25)-Author-3 (%25); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50)-Author-2 (%25)-Author-3 (%25)

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Bu makale, Marmara Üniversitesi Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Merkezi (M-DBB) ve diğer paydaşlar tarafından düzenlenen "Dijital Beşerî Bilimler ve Türk Edebiyatı Araştırmaları Çalıştayı"nın bir değerlendirmesini sunmaktadır. Çalıştay, Türk Dili ve Edebiyatı alanında dijital yöntemlerin kullanımına odaklanmış, klasik metinlerin dijitalleştirilmesi, yapay zekâ temelli transkripsiyon, metin madenciliği, sosyal ağ analizleri ve mekânsal görselleştirme gibi konuları ele almıştır. Sunumlar, TEİS, TEES, Lehçediz, Tebdiz ve Bâkî Projesi gibi mevcut projelerin metodolojik derinliğini ve kapsamını ortaya koyarken, Batı edebiyatından *Canterbury Hikâyeleri* ve Shakespeare üzerine yapılan dijital çalışmalar da incelenmiştir. Çalıştayda, dijital yöntemlerin edebiyat alanındaki potansiyeli vurgulanmakla birlikte, önemli sorunlara da dikkat çekilmiştir. Katılımcılar, özellikle standartlaşma eksikliği, nitelikli külliyat ve veri setlerinin sınırlılığı, açık erişim sorunları ve kurumlar arası işbirliği eksikliği gibi eleştirilerde bulunmuştur. Rapor, bu sorunların çözümüne yönelik olarak ortak metodolojik standartların oluşturulmasını, disiplinlerarası işbirliklerinin güçlendirilmesini ve açık erişimli projelerin desteklenmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Beşerî Bilimler, Türk Edebiyatı, Metin Madenciliği, Sosyal Ağ Analizi, Veri Tabanı, Edebiyat Araştırmaları, Transkripsiyon, Klasik Metinler

An Evaluation: Digital Humanities and Turkish Literature Research Workshop

ABSTRACT

This article provides an evaluation of the "Digital Humanities and Turkish Literature Studies Workshop" organized by Marmara University's Center for Digital Humanities (M-DBB) and other partners. The workshop focused on the use of digital methods in the field of Turkish Language and Literature, addressing topics such as the digitalization of classical texts, AI-based transcription, text mining, social network analysis, and spatial visualization. The presentations highlighted the methodological depth and scope of existing projects like TEİS, TEES, Lehçediz, Tebdiz, and the Bâkî Project, and also examined digital works on Western literature, such as the *Canterbury Tales* and Shakespeare. While the workshop emphasized the potential of digital methods in literary studies, it also drew attention to significant problems. Participants criticized the lack of standardization, limited high-quality corpora and datasets, open access issues, and a lack of inter-institutional collaboration. This report recommends establishing common methodological standards, strengthening interdisciplinary cooperation, and supporting open-access projects to address these issues.

Keywords: Digital Humanities, Turkish Literature, Text Mining, Social Network Analysis, Database, Literary Studies, Transcription, Classical Texts

Giriş

“Dijital Beşerî Bilimler ve Türk Edebiyatı Araştırmaları” başlıklı çalıştay, Marmara Üniversitesi Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Merkezi (M-DBB), Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü işbirliği çerçevesinde İsmail Güleç, Yunus Uğur, Sümeyye Akça, Güler Doğan Avarberk, Rumeysanur Erikli Doğan, Seda Demir ve Yasemin Çelebi Paşalıoğlu’nun oluşturduğu düzenleme kurulu ile gerçekleştirildi ve 28 Kasım 2024 tarihinde M-DBB ev sahipliğinde tüm gün sürdü.¹

Çalıştayda, Türk Dili ve Edebiyatı alanıyla Dijital Beşerî Bilimler (DBB) alanını bir arada düşünmenin imkanları ve sınırlılıkları ele alınarak, Türk Dili ve Edebiyatı alanında dijital veri toplama ve analiz yöntemlerinin kullanıldığı projeler ile diğer beşerî bilimler alanındaki dijital uygulamalar sunulup tartışıldı. Edebiyat metnilerindeki veri çeşitliliği ile bu verilere uygun dijital veri tabanı oluşturma ve analiz etme yöntemleri ayrıntılı biçimde değerlendirildi.

12 akademisyenin bildiri sunduğu, Prof. Dr. Mehmet Kalpaklı ve Prof. Dr. Üzeyir Aslan gibi hocalar moderatörlük yaptığı dört oturumdan oluşan etkinlikte 21 akademisyen ise müzakereci olarak çalıştaya katkı sağladı. Bu değerlendirme raporu, programdaki oturum ve konuşmacı sırasına uygun biçimde çalıştayı sunum ve müzakerelerini özetlemekte ve son kısımda bir değerlendirme sunmaktadır.

Çalıştay programının çerçevesi özetlenirse ilk oturumda, klasik metinlerin neşrine yönelik yapay zekâ temelli yöntemlerin ele alındığı üç sunum; ikinci oturumda, klasik metin verisiyle DBB yöntemlerini bir araya getiren mekânsal analiz, ağ analizi ve metin analizi uygulamalarına odaklanan üç sunum yer aldı. Üçüncü oturum, Türk Dili ve Edebiyatı alanında geliştirilen veri tabanı uygulamalarını konu alan üç konuşmadan oluşurken dördüncü ve son oturumda ise edebiyat araştırmalarına yönelik, yurt içi ve yurt dışından çeşitli veri tabanı ve analiz projeleri tanıtılıp tartışıldı. Çalıştay, DBB’nin edebiyat alanına ve edebiyat eğitimi süreçlerine olan etkilerine dair genel bir değerlendirme ile sona erdi.

Arap Harfli Türkçe Metinlerin Otomatik Transkripsiyonu

Birinci oturumun ilk konuşmacısı olarak Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye Akça konuşmasında Osmanlı Türkçesiyle yazılmış matbu (basılı) ve el yazması metinlerin dijital Beşerî bilimler alanında araştırmalara açılabilmesi için makine tarafından okunabilir formatlara dönüştürülmesinin gerekliliğini vurguladı. Bu çerçevede özellikle El Yazısı Metin Tanıma (Handwritten Text Recognition, HTR) teknolojilerinin karşılaştığı teknik sınırlamalar üzerinde durdu.

Matbu eserler için geliştirilen Optik Karakter Tanıma (Optical Character Recognition, OCR) teknolojisinin Osmanlıca alanında yüksek doğruluk oranlarıyla çalıştığını; bu doğrultuda <http://osmanlica.com>, <http://mutferrica.com> ve <https://transleyt.com> gibi yerli platformların önemli mesafe katettiğini belirtti. El yazması metinlerde ise durumun daha karmaşık olduğunu vurgulayarak alfabenin yapısal özelliklerine ek olarak, yazım stillerindeki bireysel farklılıklar, düzen (mizanpaj) sorunları ve yeterli veri setinin bulunmaması gibi etkenlerin tanıma sürecini zorlaştırdığını belirtti. Bu bağlamda dünya genelinde kullanılan Transkribus, eScriptorium, Quartex ve Calfa gibi platformlardan söz eden Akça, bu araçların Latin alfabesiyle yazılmış metinlerde oldukça başarılı sonuçlar verdiğini; ancak Arap harfli Türkçe metinlerde aynı başarı düzeyine ulaşamadığını aktardı. Her ne kadar derin öğrenme algoritmaları, evrişimli sinir ağları (Convolutional Neural Network, CNN) ve yeni kuşak transformer mimarileri kullanılıyor olsa da, bu sistemlerin daha iyi performans için geniş ve dengeli veri kümelerine ihtiyaç duyduğunu söyledi.

Akça, sorunun yalnızca teknik değil, aynı zamanda kavramsal olduğunu da dile getirdi. Transkripsiyon (aynı alfabe içinde metni işlenebilir-aranabilir hale getirme) ile transliterasyon (bir yazı sistemini başka bir yazıya çevirme) kavramlarının sıklıkla birbirine karıştırıldığını ve bunun alandaki dijital uygulamalarda kafa karışıklığı yarattığını vurguladı. El yazmalarında standart bir yazı formunun olmaması ve her yazarın kendine has stili bulunması da tanıma sistemlerinin genelleme yapmasını güçleştirdiğini söyledi. Türkiye’den OTAP (Osmanlı Türkçesi Açık Platformu) ve The Bâkî Project gibi örneklerin alandaki önemli girişimler olduğunu belirten Akça, ayrıca Avrupa’da katıldığı Transcribathon gibi gönüllülük temelli etkinliklerin, kolektif çabalarla dijitalleşme sürecine katkı sunduğunu ifade etti.

¹ Çalıştayı afiş ve tam programına ulaşmak için bkz. <https://dbb.marmara.edu.tr/etkinlikler/calistaylar/dijital-beseri-bilimler-ve-turk-edebiyati-arastirmalari-calistayi>, Erişim Tarihi 29.05.2025. Çalıştayı gerçekleştirilmesi sırasında katkısı bulunan düzenleme kuruluna ve tüm M-DBB ekibine teşekkür ederiz.

Sunumun ardından yürütülen müzakerelerde, dijitalleştirme süreçlerinde yazılım geliştiricilerin arşiv materyallerini yeterince tanımadığı, tarihçi ve arşivcilerle ortak çalışma kültürünün yeterince gelişmediği yönünde görüşler dile getirildi. Katılımcılar, transkripsiyon sürecinin farklı aşamalarında (harf tanıma ve alfabe dönüşümü) kavramsal netlik sağlanmadan yapılan uygulamaların, yapay zekâ sistemlerinde kalıcı hatalara yol açabileceğine dikkat çekti. Ayrıca, rastgele veya niteliksiz veriyle eğitilen sistemlerin ileride düzeltilemeyecek sorunlara yol açabileceği belirtilerek, bu süreçlerde nitelikli veri setlerinin önemi vurgulandı. Tüm bu tartışmalar, dijital Beşerî bilimlerin alanında disiplinlerarası işbirliklerinin kaçınılmaz gerekliliğini bir kez daha ortaya koydu.

Osmanlı Türkçesi Metinlerde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi: İmkanlar ve Kısıtlar

İkinci konuşmacı İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Esmâ Fatma Bilgin Taşdemir, konuşmasında Osmanlı dönemine ait belgeler üzerinde yapay zekâ tekniklerinin nasıl kullanılabileceğini, teknik altyapısı ve örnek projelerle birlikte değerlendirdi. Sunumun odağı, yapay zekâ teknolojilerinin metin tanıma, sınıflandırma ve anlamlandırma süreçlerinde sağladığı olanakları, bu süreçlerde karşılaşılan zorlukları ve çözüm yollarını kapsadı.

Taşdemir, öncelikle yapay zekânın genel tanımı üzerinden başlayarak bu alandaki temel kavramlara açıklık getirdi. Yapay zekânın alt alanlarından olan makine öğrenmesi (*Machine Learning*, ML), doğal dil işleme (*Natural Language Processing*, NLP) ve derin öğrenme (*Deep Learning*, DL) gibi yöntemlerin metin tanımada nasıl kullanıldığını örneklerle açıklayarak makine öğrenmesinde kullanılan denetimli ve denetimsiz öğrenme modellerinin belgelerin türüne göre işleme yolları ve özellikle sınıflandırma yöntemlerinin el yazısı tanıma ve belge ayrıştırma gibi işlemlerde oynadığı önemli rol üzerinde durdu.

Konuşmasında, bilgisayarlı görü (*computer vision*) yöntemleriyle belge üzerindeki yazı ve görsellerin ayrıştırılabileceğini; ardından OCR teknolojileriyle metinlerin dijital ortama aktarılabileceğini ifade etti. Bu işlem sonrasında doğal dil işleme ile anahtar sözcük tespiti, özetleme, semantik arama, duygu analizi ve hatta soru-cevap gibi işlemlerin mümkün hâle geldiğini vurguladı. Uygulamalı örnekler kapsamında *Servet-i Fünun* dergisi üzerinde adlandırılmış varlık tanıma (*Named Entity Recognition*, NER) modeliyle yapılan bir çalışmadan söz ederek kişi ve yer isimlerinin başarıyla tespit edildiğini, ancak *Kazasker Ruznamçeleri* gibi daha farklı dil yapısına sahip metinlerde başarı oranlarının düştüğünü belirtti. Bu durum, modelin başarısının veri setinin niteliğine ve alana özgünlüğüne bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca 19. yüzyıla ait matbu metinler üzerinde eğitilmiş sistemle yapılan optik tanımada %95'e varan doğruluk oranları elde ettiklerini; bu başarının, kullanılan kelime dağarcığının (korpusun) kapsamına doğrudan bağlı olduğunu vurguladı. Standartlaşmamış yazım biçimlerinin ve sınırlı veri setlerinin önemli sorun alanları olduğunu ifade eden Taşdemir, tahrir defterleri gibi kaynaklar üzerinde yapılan sınırlı örneklemli denemelerle elde edilen bulguların umut verici olduğunu, ancak daha geniş ve sistematik çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu dile getirdi. Konuşmanın sonunda, standartlaşma eksikliği, nitelikli veri ihtiyacı, kitle kaynak (*crowdsourcing*) yöntemlerinin güçlükleri ve genel modeller yerine alana özgü çözümlerin gerekliliği vurgulayarak, Osmanlı belgeleriyle çalışan dijital projelerde disiplinlerarası işbirliğinin hayati önemde olduğu belirtti.

Müzakere bölümünde, teknik altyapının yanı sıra standartlaşma ve veri temelli işbirliği eksikliklerinin alandaki ilerlemeyi sınırladığı vurgulandı. Transkripsiyon sistemlerinde kurumlar arası alfabe farklarının tutarlı model geliştirmeyi zorlaştırdığı ifade edildi. Katılımcılar, yapay zekâ uygulamalarında genellikle dar kapsamlı veriyle çalışıldığına ve bu nedenle modellerin genellenebilirliğinin sınırlı olduğuna dikkat çekti. Özellikle Transkribus gibi platformların sadece belirli yazı türlerinde çalışabildiği, bu nedenle kullanıcıların gerçekçi beklentilerle yaklaşması gerektiği belirtildi. Ayrıca, yapısal (layout) analiz eksikliklerinin model başarısını düşürdüğü, bu nedenle transkripsiyon öncesi düzen analizlerinin kritik olduğu dile getirildi. BERT tabanlı modellerle yapılan sınıflandırma ve adlandırılmış varlık tanıma deneyimlerinde, veri setlerinin içeriği ve dilin dönemselliğinin doğruluk oranlarını etkilediği ifade edilerek Osmanlıcaya özgü tokenize araçların eksikliği ve veri üretiminde yaşanan güçlüklerin modellerin gelişimini sınırladığı vurgulandı. Kitle kaynak önerisi tartışmaya açıldı, ancak farklı kullanıcı tercihlerinin metinlerde standart sorunlarına yol açtığı belirtildi. Son olarak, Osmanlıca'nın tarihsel ve coğrafi çeşitliliği nedeniyle, geliştirilecek sistemlerin çok dilli ve çok dönemli veri tabanlarına dayanması gerektiği, bu çabaların kurumsal düzeyde desteklenmeden yeterince ilerleyemeyeceği ortak bir görüş olarak ifade edildi.

Dijital Divan Neşirleri Mümkün mü? Bâkî Projesi, İmkânlar ve Sorunlar

Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Taşkın üçüncü konuşmacı olarak sunumunda Bâkî Projesi (<https://www.thebakiproject.org/>) kapsamında yürütülen ve Osmanlı şiir metinlerinin dijital ortama aktarılması ile tenkitli neşir hazırlık süreçlerini merkezine alan deneysel bir alt projeyi tanıttı. 2017 yılında Walter Andrews'un öncülüğünde başlatılan proje, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış divan metinlerini

dijitalleştirme, yazma nüshaları karşılaştırma ve metinler arası farklılıkları analiz etme hedefiyle şekillendirilmiş, bu kapsamda, özellikle Mahmud Abdülbâkî'nin divanı üzerine odaklanılmıştır. Bu odaklanma, hem model üretimi hem de dijital beşerî bilimler yöntemlerinin sınanması açısından öncü bir örnek olarak çalıştayda sunuldu.

Proje kapsamında, *Bâkî Divanı*'nın farklı yazma nüshalarının dijital transkripsiyonları hazırlanmış; bu transkripsiyonlar Latin harfli ve Arap harfli biçimde sistematik olarak depolanmıştır. Taşkın, özellikle Bâkî hayattayken istinsah edilmiş 25 yazma nüshaya odaklandıklarını, bu nüshalar üzerinden dijital karşılaştırmalar yapılabildiğini aktardı. Bu süreç, yalnızca metnin aktarımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda yazma metinler arasındaki varyantları tespit etme ve bir şairin üslubundaki dönüşümleri takip etme gibi özgün araştırma sorularını da mümkün kılmıştır. Konuşmada, proje ekibi tarafından geliştirilen SCRIBE/KATİB adlı araç ile yapılan transkripsiyonların bir yüksek lisans tezi kapsamında karşılaştırıldığı ve bu tezden elde edilen verilerin dijital neşir çalışmalarına yön verdiği ifade edildi. Mısra bazında yapılan karşılaştırmalarda, her bir mısranın kaç nüshada geçtiği, hangi tarihlerdeki yazmalarda yer aldığı gibi bilgiler kullanıcıya sunulacak şekilde modellenmiştir. Şiirlerin tüm varyantlarının dijital ortamda yan yana gösterilebilmesi, Osmanlı edebiyatının değişken yapısına dair yeni türden sorular sormayı da mümkün kılmıştır. Taşkın, ayrıca şecere (soy kütüğü) benzeri karşılaştırmalarla nüshalar arasındaki benzerlikleri belirlemenin mümkün olduğunu, ancak bunun hâlâ çok temel seviyede ve deneysel bir aşamada olduğunu vurguladı. Projenin uzun vadeli hedeflerinden biri, yüzlerce nüshayı kapsayan kapsamlı karşılaştırmalarla edisyon sürecine katkı sunmaktır. Ancak konuşmacı, dijital sistemlerin teknik farklılıkları ayırt edebilse de estetik, dönemselsel ve üslup temelli tercihleri henüz yapamayacağını, bu nedenle editöryal sezginin hâlâ vazgeçilmez olduğunu da özellikle vurguladı.

Müzakere bölümünde, projenin çıkış noktasının yalnızca yazılı metinlerin karşılaştırılması değil, şiirlerin şairin hayatındaki dönemi, yazılış bağlamı ve nazire zincirleri içinde okunması olduğu vurgulandı. Bu bakış açısıyla, metnin yalnızca edisyon düzeyinde değil, sosyo-tarihsel bağlamda da anlaşılması gerektiği ifade edildi. Yapay zekâ ile tüm veriler üzerinden otomatik çıkarım yapmanın sınırlı olduğu, ancak veriler anlamlı şekilde etiketlendiğinde ve bağlamlar doğru modellenirse bilgisayar destekli karşılaştırmalı analizlerin yapılabileceği belirtildi. Ayrıca görselleştirme tekniklerinin, çok sayıda nüshanın karşılaştırılmasında araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlayabileceği dile getirildi.

Katılımcılar projeye duydukları ilgiyi dile getirerek, dijital platformun ne zaman erişime açılacağı konusunda soru yöneltti. Taşkın, çalışmaların halen erken bir aşamada olduğunu, transkripsiyonların kontrolü ve sistemin güvenilirliği sağlandıktan sonra verilerin kısmi olarak erişime açılacağını belirtti. Ayrıca, şecere analizlerinde kullanılacak sistemin, veri eklendikçe dinamik biçimde güncellenebileceği bilgisini paylaştı.

Edebi Eserlerde Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Mekân Analizleri

İkinci oturumda çalıştayın dördüncü konuşmacısı olarak söz alan Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden Doç. Dr. Fatih Altuğ, edebî metinlerdeki mekân temsillerini Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS ya da *Geographic Information System*, GIS) ve mekânsal analizler aracılığıyla görselleştirmeye yönelik yürüttüğü deneysel çalışmayı tanıttı. Sunumunda, bu tür bir yaklaşımın yalnızca edebî mekânları harita üzerinde işaretlemekle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda bu mekânlara yüklenen duyguların, düşünsel göndermelerin ve anlatı düzeylerinin de dikkate alınması gerektiğini vurguladı.

Çalışmasının çıkış noktası *Araba Sevdası* romanının farklı versiyonlarını karşılaştırdığı eleştirel basım sürecinde belirginleşmiş ve döneme ait mekânsal verilerin harita üzerinde temsil edilmesi fikrini doğurmuştur. Altuğ'a göre edebî bir metnin haritalandırılması, salt bir konumlandırma etkinliği değil, metinde geçen mekânların duygularla, düşüncelerle ve anlatısal pozisyonlarla kurduğu çok katmanlı ilişki ağının dijital ortamda yeniden tercüme edilme girişimidir. Bu bağlamda "haritalama", sadece teknik bir görselleştirme süreci değil; anlam, duygu ve hareketin zamansal ve anlatımsal bağlamlarla birlikte kodlandığı bir yeniden okuma pratiği olarak önerilmektedir.

Altuğ'un önerdiği model, edebî metinlerdeki mekânların analizi için beş katmanlı bir çerçeve sunmaktadır. İlk katmanda, anlatıda adı geçen mekânlar türlerine göre sınıflandırılırken (sokak, mahalle, kıyı, köşk vb.), ikinci katmanda bu mekânlarla ilişkilendirilen duygular (örneğin korku, özlem, umut) kodlanarak haritaya entegre edilmektedir. Üçüncü katman, metinde mekânla kesişen düşünsel temaları (modernleşme, kozmopolitizm, yabancılaşma, hafıza vb.) açığa çıkararak, mekânın yalnızca coğrafi değil, ideolojik ve kültürel bağlamlarını da görünür kılmaktadır. Dördüncü katmanda, anlatıdaki karakterlerin kent içinde gerçekleştirdiği fiziksel hareketler (dolaşmak, kaçmak, gösteriye katılmak, saklanmak gibi) izlenerek mekânın dinamik yönü vurgulanmaktadır. Beşinci ve son katmanda ise anlatıdaki seslerin çeşitliliği dikkate alınmaktadır. Anlatıcı ile karakterin mekânla kurduğu ilişki ayrıştırılmakta, böylece mekânsal deneyimin farklı anlatı katmanlarında nasıl yankılandığı analiz edilmektedir.

Altuğ'un model önerisi, edebiyat metnini sabit bir söylem nesnesi olarak değil, çoklu zaman, ses, duygu ve düşüncenin iç içe geçtiği akışkan bir dokusal yapı olarak ele almakta; dijital araçlar aracılığıyla bu yapının izini sürmeyi amaçlayan çağdaş bir yorumlama imkânı sunmaktadır.

Müzakere bölümünde, edebî metinlerde mekân, duygu, düşünce ve hareket unsurlarının çok katmanlı bir haritalama yaklaşımıyla dijital ortama aktarılması süreci ele alındı. Altuğ, yaklaşık elli romana ait verinin ArcGIS tabanlı sistemde işlendiğini ve her metin için Excel üzerinde hazırlanan veri setlerinde mekâna atfedilen anlamların duygu ve düşünce bağlamında katmanlaştırıldığını aktardı. Katılımcılar, etiketleme süreçlerinde algısal farklılıkların belirleyici olduğunu, insan eliyle yapılan işaretlemelerin öznel yorumlara açık olması nedeniyle veri tutarlılığını sınırlayabileceğini vurguladı. Duyguların çoğunlukla karışık biçimlerde yer aldığı edebî bağlamlarda, indirgemeci modellerin anlatı zenginliğini yitirme riski taşıdığı ifade edildi. Altuğ, tekil duygu kategorilerine indirgenemeyen anlatı unsurlarının modellemeye dâhil edilmesinin metodolojik ve düşünsel açıdan önemli olduğunu belirterek, duygu karışımlarını tanıyabilen bir modelin geliştirilmesi gerektiğini savundu. Tartışmalar, makine destekli etiketlemenin ardından insan denetimiyle sürdürülen yarı otomatik yöntemlerin uygulanabilirliği ve sınırlılıkları çevresinde yoğunlaştı.

16. Yüzyıl Edebi Muhitleri ve Kişiler Arası Ağ Analizi

Çalıştayın beşinci konuşmacısı, Sabancı Üniversitesi Tarih Bölümünde Doktora Adayı olan Abdullah Karaarslan, konuşmasında 16. yüzyıl Osmanlı edebî muhitlerini sosyal ağ analizi yaklaşımıyla inceleyen dijital bir araştırma çerçevesi sundu. Karaarslan, tezkireler, nazire mecmuaları ve ulema biyografileri gibi biyografik kaynaklarda şairler arasında ortaya çıkan dostluk, rekabet, himaye ve edebî etkileşim gibi çok yönlü ilişkilerin sistematik biçimde analiz edilebileceğini ifade etti. Sosyal ağ analizinin, yalnızca edebî ilişkileri değil, aynı zamanda şairlerin kariyer yollarını şekillendiren kurumsal ve bireysel ağ yapıları hakkında da nitelikli bilgi sağlayabileceğini belirtti.

Konuşmada, Osmanlı biyografik metinlerinde sıkça rastlanan "âsitâne" kavramı etrafında şekillenen ilişki biçimleri değerlendirildi. Karaarslan, bu kavramın sadece bir elitin nüfuz alanı olarak değil, aynı zamanda onun çevresinde toplanan çok sayıda aktörün birbirleriyle yatay ilişkilerini de temsil ettiğini vurguladı. Himaye (patronaj) modelinin hiyerarşik ve indirgemeci yapısına karşılık, "âsitâne" çerçevesinde geliştirilecek özgün bir teorik modelin, aktörlerin rollerini ve karşılıklı etkileşimlerini daha sağlıklı analiz etmeye imkân tanıyacağını ifade etti. Bu bağlamda mülazım, müsahip, münadim gibi tarihsel kavramların sosyal rollerin analizine katkı sunabileceğini belirtti.

Karaarslan, bu nitel çerçevenin ardından nicel analiz kısmında, bir 16. yüzyıl *Nazire Mecmuası* üzerinden yapılan ağ analizini sundu. 67 şairin 538 nazireyle birbirine bağlandığı bu ağda; yoğunluk, merkezilik, kümelenme, arasındalık ve özvektör merkeziliği gibi sosyal ağ ölçütlerinin kullanımıyla edebî etkileşim biçimleri görselleştirdi. Örneğin Emrî ve Bâkî gibi şairlerin oluşturduğu kümeler arasında Rızâyî gibi şairlerin "köprü" işlevi gördüğü gösterdi. Konuşmada ayrıca, şairlerin farklı âsitânelere yönelimlerinin ve bu yönelimlerin başarıyla sonuçlanıp sonuçlanmamasının şiir yoluyla takip edilebileceği, bu verilerin şiirlerin sunulduğu kişiler, dönemler ve bağlamlarla ilişkilendirilerek daha derin analizler yapılabileceği belirtildi. Karaarslan, sosyal ağ analizinin yalnızca büyük veri görselleştirmeleriyle değil, kavramsal derinliği olan, nitel veriye dayanan eleştirel okuma ve modelleme süreçleriyle anlamlı sonuçlar üretebileceğini ifade ederek konuşmasını tamamladı.

Müzakere bölümünde, sosyal ağ analizinde kullanılan dijital yöntemlerin uygulama biçimleri, veri işleme süreçleri ve kuramsal çerçevenin olanakları üzerine sorular ve katkılar öne çıktı. Karaarslan, görselleştirmelerin UCINet, Gephi gibi sosyal ağ analiz programları ve Python ve R tabanlı kütüphanelerle oluşturulduğunu, verilerin ise Excel üzerinden işlendiğini belirtti. Katılımcılar, özellikle ilişkisel veri kümelerinin zamansallığının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgularken, örneğin Zâtî ile İbrahim Paşa arasındaki ilişkinin zamanla bozulduğu gibi örneklerle sosyal ağların durağan değil, dinamik yapılar içerdiğini hatırlattılar. Bu çerçevede, ilişkilerin dönüşümünü modelleyebilmek için çok katmanlı ve dönemsel görselleştirme olanaklarının geliştirilmesi önerildi. Ayrıca, şairler arası mektuplar ve münşeat mecmualarının henüz yeterince değerlendirilmeyen ama önemli ilişkisel veriler sunduğu ifade edildi. Son olarak, nazire mecmuaları dışında takriz ve tercüme metinlerin de ilişki haritalarının ortaya çıkarılmasında işlevsel olabileceği yönünde katkılar sunuldu.

Klasik Arapça Eserleri Örneğinde Dijital Metin Analizi

Universitat Bern SNSF Projesi Doktora Adayı ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arş. Görevlisi Sefer Korkmaz çalıştayın altıncı konuşmasında, klasik Arapça metinler üzerinde dijital metin analizinin sunduğu olanakları ve uygulama süreçlerini detaylı biçimde ele aldı. Hukuk disiplini içinden gelen bir araştırmacı olarak, metin hacminin büyüklüğü karşısında geleneksel analiz yöntemlerinin yetersizliğine dikkat çekerek bilgisayar destekli yaklaşımların önemini vurguladı. Korkmaz, 30 ciltlik kadim eserlerin okunması, fişlenmesi ve analiz edilmesi

gibi işlemlerin bireysel çabalarla sürdürülemeyeceğini; bu noktada OCR ve HTR gibi teknolojilerle oluşturulan dijital korpusların işlevselliğini ortaya koydu. Transkribus ve eScriptorium gibi platformlar aracılığıyla her metin için özel modeller eğitildiğini, bu süreç sonunda metinlerin analiz edilebilir dijital formlara dönüştürüldüğünü belirtti.

Korkmaz'ın sunumunda merkezî yer tutan Metin Yeniden Kullanımı Tespiti (*Text Reuse Detection*) yöntemi, edebî ya da ilmî metinlerde alıntı, atıf ve intihal gibi olguları görünür kılmayı amaçlayan bir uygulama olarak öne çıktı. Bu bağlamda PASSIM adlı algoritmayı tanıtan Korkmaz, söz konusu algoritmanın aslında doğa bilimlerinde kullanılan Smith-Waterman eşleşme modelinden uyarlanarak dijital beşerî bilimlere taşındığını aktardı. El-Câhiz'in *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eserinde tespit edilen metinsel eşleşmeler üzerinden yapılan analizlerde, PASSIM algoritmasının farklı dönem ve bağlamlarda kullanılmış paralel pasajları ayırt edebildiği örneklerle gösterildi. Korkmaz, analiz sürecinin başarısını doğrudan etkileyen etkenler arasında etiketleme biçimlerinin standardizasyonunu ve korpusun özenli biçimde hazırlanmasını gösterdi. Arapça gibi sağdan sola yazılan dillerde NER uygulamalarının özel zorlukları bulunduğunu ve bu nedenle özgün biçimlendirme sistemleri geliştirildiğini aktardı. Sunum, metinlerin sayfa sayfa karşılaştırılması sonucunda eşleşen bölümlerin görselleştirilmesini sağlayan WiseMatch gibi araçlarla desteklenen analizlerin, klasik metinlerin yeniden değerlendirilmesinde önemli bir eşiği temsil ettiğini vurgulayan değerlendirmelerle sona erdi.

Müzakere bölümünde, Sefer Korkmaz'ın anlatısını destekleyen akademik deneyimi ve uluslararası işbirliği ile yürütülen projeleri üzerinde duruldu. Katılımcılardan gelen sorular, hem kullanılan teknik yöntemlerin ayrıntılarına hem de dijital metin analizinin hukuki metinlerdeki uygulama alanlarına odaklandı. Korkmaz, 2022 yılında TÜBİTAK 2214-A bursuyla KİTAB Projesi'nde yer aldığını, bu projede Türkiye'den görev alan ilk araştırmacı olduğunu belirtti. Hâlihazırda İsviçre'de, University of Bern bünyesindeki bir hukuk tarihi projesinde benzer bir dijital altyapı üzerinde çalıştığını ve Arapça mahkeme sicillerini açık erişimli bir veri havuzunda birleştirmeyi hedeflediklerini ifade etti. Müzakere esnasında, metinler arası benzerliklerin tespitinde algoritmaların harf düzeyinde çalıştığı ve bu nedenle küçük yazım farklılıklarını da yakalayabildiği belirtildi. Korkmaz, özellikle Arapça fiil çekimleri gibi formlardaki değişimlerin hem dilbilimsel hem de İslam hukukundaki hüküm yorumları açısından önemli olduğunu vurguladı. Böylece, dijital araçların yalnızca teknik eşleşmeleri değil, biçimsel varyasyonların anlam alanındaki etkilerini de inceleme fırsatı sunduğu aktarıldı. Tartışma, proje çıktılarına duyulan ilginin yanı sıra Arap dili ve hukuk çalışmaları açısından dijital analiz yöntemlerinin taşıdığı potansiyel üzerine olumlu bir notla tamamlandı.

Türk Edebiyatında İsimler ve Eserler Sözlükleri Projesi

Türk Dili ve Edebiyatına dair projelerin sunulduğu 3. oturumda ilk sözü alan TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden Prof. Dr. Tuba Işınsoy Durmuş konuşmasında, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (TEİS, <https://teis.yesevi.edu.tr/>) ve *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (TEES, <https://tees.yesevi.edu.tr/>) projeleri aracılığıyla sosyal bilimlerin dijital alandaki olanaklarına, bu projelerin oluşturulma süreçlerine ve erişilebilirlik temelli etkilerine odaklandı. Durmuş, bu projelerin yalnızca birer dijital katalogdan ibaret olmadığını, aynı zamanda Türkiye'de dijital beşerî bilimler alanında metodolojik bir kırılma ve kurumsal örnek teşkil ettiğini vurguladı.

TEİS'in 2013 yılında başlatıldığını ve 2020 yılında tamamlandığını belirten Durmuş, projenin modern biyografi yöntemleriyle kaleme alınmış 14.000'den fazla maddeyi içerdiğini ifade etti. Bu biyografilerin, ölüm tarihi 1985'e kadar olan Türk edebiyatı yazar ve şairlerini kapsadığını; yazım sürecinde Türkiye genelindeki farklı üniversitelerde görev yapan yaklaşık 1500 akademisyenin katkı sunduğunu aktardı. Her bir maddenin, genellikle ilgili şahsiyet üzerine yüksek lisans ya da doktora düzeyinde çalışma yürütmüş uzmanlarca yazıldığını ve bu sayede bilimsel güvenilirliğin artırıldığını belirtti.

Projenin içerik organizasyonunun Divan Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı ve Âşık-Tekke Edebiyatı başlıkları etrafında şekillendirildiğini ifade eden Durmuş, sözlüğün sadece Türkiye merkezli yazarlarla sınırlı kalmadığını, Balkanlar, Kıbrıs ve Avrupa'da yaşayan Türkçe yazan edebiyatçıları da kapsadığını vurguladı. Ayrıca Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Azeri edebî geleneklerinin temsilcilerine de yer verilerek Türkçenin yazılı kültür tarihine bütüncül bir bakış sunmanın hedeflendiğini dile getirdi. TEİS'in dijital ortamda yapılandırılmasının, projenin güncellenebilirliğini ve etkileşim potansiyelini artırdığını belirten Durmuş, dijital altyapının sağladığı olanaklarla yeni çalışmalar doğrultusunda maddelerin revize edilebildiğini ve kullanıcıların detaylı arama filtreleri aracılığıyla çeşitli veri setlerine saniyeler içinde ulaşabildiğini ifade etti. Projenin toplam hacminin 5 milyon kelimeyi aştığını ve bu içeriğin 20 ciltlik bir ansiklopediye denk düştüğünü paylaşarak söz konusu dijital veri tabanının yalnızca akademik araştırmalara değil, aynı zamanda genel okura da açık bir başvuru kaynağı sunduğunu söyledi. Durmuş, sistemin zaman içerisinde gelişen kullanıcı ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde güncellendiğini de belirterek örneğin biyografi maddelerine QR kodlar entegre edilerek mobil erişimin kolaylaştırıldığını, link paylaşımı gerektirmeyen doğrudan atıf

sistemlerinin devreye sokulduğunu aktardı. Dijital teknolojilerin hızla evrildiği bir dönemde bu tür projelerin de dinamik biçimde yeniden yapılandırılmasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekti.

TEİS'in ardından başlatılan *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES)* projesinin, ilk projede oluşturulan sistemin doğrudan bir devamı niteliğinde olduğunu belirten Durmuş, bu kez odak noktasının edebî şahsiyetlerden ziyade eserler olduğunu ifade etti. Projede, klasik dönem Türk edebiyatı metinleri başta olmak üzere manzum ve mensur tüm yazılı ürünlerin değerlendirildiğini, Tanzimat sonrası örneklerle de seçici biçimde yer verildiğini aktardı. Türkçe dışındaki dillerde kaleme alınan ancak Türk edebiyatı üzerinde etkili olmuş bazı eserlerin de sözlüğe istisnai biçimde dâhil edildiğini, böylece edebî etkiler bakımından kapsayıcı bir yapı hedeflendiğini paylaştı. TEES'in, TEİS'in tamamlayıcısı olarak konumlandığını vurgulayan Durmuş, her iki projenin birlikte düşünüldüğünde, dijital beşerî bilimlerin alanında özgün bir örnek teşkil ettiğini belirterek bu projelerin aynı zamanda UNESCO'nun Dünya Belleği Programı'nın hedeflediği "nitelikli bilgiye açık erişim" ilkesine katkı sunduğunu ifade etti.

Konuşmasının son bölümünde, sistemin erişim verilerine dair istatistikî bilgiler de paylaşan Durmuş, TEİS'in yalnızca son bir yılda 181 ülkeden kullanıcılar tarafından ziyaret edildiğini, arama motorları üzerinden gelen erişimlerin, sayfa görüntüleme oranlarının ve kelime tarama sayılarına dair ölçümlerin Google Analytics gibi araçlarla düzenli olarak takip edildiğini aktardı. Sözlüklerin, akademik yayınlarda yoğun biçimde atıf aldığını ve bu veriler üzerinden kullanıcı profillerinin, ihtiyaçların ve kullanım biçimlerinin analiz edilebildiğini de vurguladı.

Son olarak, bu projeler aracılığıyla dijital veri tabanlarının yalnızca içerik sunmakla kalmadığını; aynı zamanda veri madenciliği ve dijital metin analizi gibi çağdaş araştırma yöntemlerine alan açtığını ifade eden Durmuş, bu tür çalışmaların sürdürülebilir, erişilebilir ve bilimsel temsiliyet bakımından güçlü örnekler olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtti.

Sunumun ardından gerçekleştirilen müzakerede, TEİS ve TEES projelerinin dijital yapısı, içerik denetimi ve kullanıcı deneyimi ekseninde çeşitli değerlendirmeler yapıldı. Katılımcılar, projelerin dijital bilgiye erişimi kolaylaştırması açısından oldukça değerli olduğunu vurgulamakla birlikte, bazı maddelerde kullanılan kaynakların nitelik açısından yetersiz kaldığını ve özellikle temel başvuru eserlerine daha fazla yer verilmesi gerektiğini ifade etti. Bu durumun, editoryal denetim süreçlerinin daha sistematik ve tutarlı biçimde yürütülmesiyle giderilebileceği yönünde öneriler getirildi.

Ayrıca, sistemde sıklıkla aranan ancak henüz oluşturulmamış maddelerin tespit edilerek gelecekteki içerik üretimi için önceliklendirilmesinin, kullanıcı taleplerine daha etkin yanıt verilmesini sağlayabileceği dile getirildi. Bu doğrultuda, kullanıcı arama verilerinin yalnızca analiz edilmekle kalmayıp, içerik planlamasında da referans alınmasının önemi vurgulandı. Durmuş, bu tür katkıların projeyi zenginleştirdiğini belirterek, söz konusu eksiklerin giderilmesine açık olduklarını ve özellikle edebî eseri bulunan ancak henüz sisteme dâhil edilmemiş şahsiyetler hakkında kullanıcıdan gelen bildirimlerin değerlendirildiğini ifade etti.

Bir diğer önemli başlık ise sistemde yer alan maddelerin önceki sürümlerine erişim meselesi oldu. Bazı katılımcılar, maddelerin zaman içinde yapılan değişikliklerinin izlenebilir olmasının hem akademik referanslar hem de bilgi güvenilirliği açısından önemli olduğunu belirterek bu bağlamda, her bir maddenin geçmiş versiyonlarına erişilebilecek şekilde bir "sürüm geçmişi" özelliğinin eklenmesi önerildi. Ancak bu önerinin uygulanmasında, kullanıcı deneyimini karmaşıktırmadan, tercihe bağlı ve sınırlı erişimle sunulacak bir modelin daha işlevsel olabileceği yönünde görüş birliği oluştu.

Bunun yanında, teknik düzeyde bazı kullanıcı deneyimi sorunları da gündeme getirildi. Özellikle sistemin bazı Türkçe karakterleri (örneğin "ş" ve "ı") doğru şekilde algılamaması nedeniyle aramalarda zorluk yaşandığı ve bu durumun çözülmesi gerektiği ifade edildi.

Bu sorgulamalar ve önerilerle birlikte genel olarak müzakerede, TEİS ve TEES projelerinin hem içerik hem altyapı bakımından öncü nitelikte olduğu, metin madenciliği ve tematik dijital taramalar gibi yeni araştırma alanlarına kapı araladığı vurgulandı. Katılımcılar, projelerin açık erişimli, sürdürülebilir ve geliştirilmeye açık yapısıyla dijital beşerî bilimlerin alanında güçlü bir model sunduğu konusunda ortak bir kanaat bildirdi.

Lehçediz ve Tebdiz Tanıklı Sözlük Veritabanları

Çalıştayın sekizinci konuşmasında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, konuşmasında Türkiye'de dijital beşerî bilimlerin çerçevesinde gelişen sözlük veri tabanı çalışmalarına odaklanarak, özellikle Lehçediz (<https://lehcediz.com/>) ve Tebdiz (<https://www.tebdiz.com/>) teknik tanıklı sözlük girişimlerinin kurumsallaşma sürecini ve bu alanda karşılaşılan metodolojik, teknolojik ve yapısal zorlukları değerlendirdi. Konuşmasına, Türkiye'de bilgisayar destekli derlem (*corpus*) çalışmalarının geç bir dönemde,

ancak 1990'lı yıllarda ivme kazanmaya başladığını belirterek başlayan Aksoyak, TEİS ve TEES projelerinin sosyal bilimlerde dijitalleşme kültürünün yaygınlaşmasına öncülük ettiğini vurguladı.

Lehçediz ve Tebdiz gibi kavramları, metinlerin anlam ve bağlam düzeyinde yeniden işlenmesine olanak tanıyan dijital araçlarla ilişkilendiren Aksoyak, bu çalışmaların Batı ülkelerinde uzun süredir kurumsal olarak yürütüldüğünü; özellikle Rusya, Almanya, Çin ve Amerika'da erken dönemden itibaren sözlüksel derlemcilik geleneğinin geliştiğini ifade etti. Batı'daki bu sistematik yapıların etkisiyle Türkiye'de de benzer girişimlerin oluşmaya başladığını belirten Aksoyak, kendi danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezlerinin, 2000'li yılların başında tamamen manuel olarak yürütüldüğünü, dolayısıyla oldukça zahmetli koşullarda ortaya çıktığını dile getirdi. Bu birikimin bir dijital sistem altında toplanması ihtiyacından hareketle, TEİS/TEES projelerinin metodolojik çerçevesinden de ilham alarak kapsamlı bir veri tabanı kurma sürecine geçildiğini söyledi.

Konuşmasında, Batı'da "corpus" ya da "korpora" olarak adlandırılan derlem çalışmalarına atıfta bulunan Aksoyak, bu yapılar sayesinde modern Batı dillerinde yüz yılı aşkın süredir sistemli sözcük taramaları ve metin madenciliği yapılabildiğini vurguladı. Türkçede ise bugün hâlâ 15.000 civarında eserin yalnızca 3.000 kadarının sisteme dâhil edilebildiğini, ancak buna rağmen oluşturulan havuzun 1,5 milyon madde başı ve 40 milyon kelimeyi aştığını ifade etti. Bu veri hacminin, İngilizcedeki en kapsamlı sözlükte yer alan yaklaşık 1 milyon kelimeyi aşması bakımından çarpıcı olduğunu belirtti. Söz konusu veri tabanının yalnızca sözcük anlamı temelli işlev görmediğini vurgulayan Aksoyak, bu dijital altyapı sayesinde etimoloji, arkaik sözcük kullanımı, morfolojik yapılar, eklerin tarihsel seyri gibi alanlarda veri temelli çalışmalara olanak sağlandığını ifade ederek bu gelişmenin, genel geçer varsayımların yerine, istatistiksel olarak desteklenmiş dil içi çözümlerinin yapılmasına imkân verdiğini vurguladı. Özellikle fiillerin hangi eklerle hangi anlam bağlamlarında kullanıldığını gösteren çalışmaların artık sistematik olarak yürütülebileceğini belirtti.

Aksoyak, konuşmasının ikinci bölümünde bu tür dijital girişimlerin karşılaştığı kurumsal ve teknik zorluklara da dikkat çekerek Türkiye'deki akademik birimlerde hâlen öğretim üyesi eksikliğinin önemli bir sorun teşkil ettiğini ve dijital okuryazarlık düzeyinin de kimi zaman bu tür projelere olan katılımı sınırladığını ifade etti. Ayrıca, öğretim elemanlarının dijital kaynakları öğrencilerle etkin şekilde paylaşma, bu kaynakların kullanımını yönlendirme ve değerlendirme sorumluluğunu üstlenmelerinin bu süreçte belirleyici olacağını belirtti.

Teknik altyapı eksikliklerinin de bu süreci sekteye uğrattığını ifade eden Aksoyak, üniversitelerin bazı sınıflarında hâlâ internet bağlantısının yetersiz oluşunun, dijital kaynaklara erişimi zorlaştırdığını aktardı. Bununla birlikte, kütüphanecilerin bu süreçlerde daha etkin rol üstlenmesi gerektiğini savunarak dijital kaynakların yönetimi ve yaygınlaştırılmasında kütüphanelerle kurulacak işbirliğinin kritik olduğunu vurguladı. Özellikle öğrencilerin araştırma heyecanının, bu tür destekleyici yapılar sayesinde daha fazla teşvik edilebileceğini söyledi.

Konuşmasını tamamlarken, yürüttüğü bu çalışmaların yalnızca kişisel çabasının ürünü olmadığını, öğrencilerinin, araştırma arkadaşlarının ve destek sunan hocalarının katkısıyla şekillendiğini dile getiren Aksoyak, bu çabaların Türk dilinin kolektif hafızasına aracılık etmesi bakımından büyük anlam taşıdığını vurguladı. Atalar tarafından yazılmış metinlere hizmet eden herkesin katkısını değerli bulduğunu ve bu kolektif emeğin bir parçası olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirerek sözlerini tamamladı.

Aksoyak'ın sunumu sonrasında gerçekleşen müzakerede, özellikle Lehçediz ve Tebdiz veri tabanlarının akademik kullanımına ilişkin katkı ve sorular gündeme geldi. Katılımcılar, bu dijital derlem sistemlerinin, özellikle Eski Türk Edebiyatı ve Klasik Türk Edebiyatı alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışan araştırmacılar açısından ne tür işlevler üstlendiğini tartışmaya açtı. Bu çerçevede, veri tabanlarının neden zorunlu bir başvuru kaynağı olarak görülmesi gerektiği sorgulanarak özellikle eski metinlerde geçen sözcüklerin anlam dünyasının ve tarihsel kullanımının bu tür sistematik dijital kaynaklar aracılığıyla daha hızlı ve güvenilir biçimde kavranabileceği vurgulandı. Aksoyak da, bu tür dijital derlemelerin öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirmede kritik bir rol oynadığını, klasik metinlerle çağdaş öğrenciler arasında açılmış dilsel ve kültürel mesafenin ancak bu kaynaklar üzerinden kapatılabileceğini belirterek Eski Türk Edebiyatı bağlamında lisans öğrencilerinin anlam dünyasını yakalayabilmeleri için en az 1500–2000 kelimeyi aktif biçimde tanımları gerektiğini vurguladı.

Bu bağlamda Aksoyak, dijital sözlüklerin sadece kelimelerin anlamlarını sunmakla kalmadığını, aynı zamanda sözcüklerin tarihsel bağlamlarını, dönemsel kullanımını ve ses değişimlerini de yansıttığını ifade etti. Özellikle belirli kelimelerin zaman içindeki anlam kaymalarına, kullanımdan düşmesine ya da ses yapısındaki farklılaşmalara dikkat çekerek, örnek olarak "sucu", "mancınık" ve "feyz" gibi kelimelerin farklı yüzyıllardaki biçim ve anlamlarını paylaştı. Veri tabanlarında yer alan madde girişlerinin, sadece sözcüğün anlamını değil, aynı zamanda o kelimenin

geçtiği beyitler üzerinden bağlamsal analiz yapılmasına da olanak tanıdığını vurgulayan katılımcılar, bu özelliğin öğrenme sürecini hızlandırdığını ve öğrencinin klasik metinle ilişkisini güçlendirdiğini belirtti.

Sonuç olarak müzakere, dijital derlem sistemlerinin yalnızca araştırma amacıyla değil, aynı zamanda pedagojik bir araç olarak da kullanılmasının önemi vurgulandı. Elektronik kaynakların, özellikle klasik metinlerin çağdaş bağlamda yeniden anlaşılmasında ve öğrencilerin bu metinlere erişiminde güçlü bir köprü işlevi gördüğü ortak bir görüş olarak dile getirildi. Müzakere, bu tür dijital çalışmaların öğrenciye yalnızca veri sunmakla kalmayıp, aynı zamanda dilsel sezgilerini geliştirme ve tarihsel farkındalık kazandırma açısından da değer taşıdığı yönündeki değerlendirmelerle son buldu.

Dijital Olanaklar Işığında *Bâkî Divanı'nın* Eleştirel Neşri

Çalıştayın dokuzuncu konuşmacısı olan Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Doç. Dr. Furkan Öztürk konuşmasında, *Bâkî Divanı'nın* eleştirel neşrine yönelik yürüttüğü dijital destekli kapsamlı çalışmayı tanıtarak şiirlerin aitlik sorunu, nüsha farklılıkları ve versiyonlar arası ayrımlar gibi temel meseleleri, dijital imkânların bu alana sunduğu katkılar çerçevesinde değerlendirdi.

Öztürk araştırmasının temelini oluşturan 230 adet yazma nüshayı, içerdikleri şiirlerin sırası, varak numaraları ve beyit sayıları gibi bibliyografik ve içeriksel ölçütlere göre veri tabanına aktardığını belirtti. Bu veri tabanı sayesinde yapabildiği kapsamlı karşılaştırmalar aracılığıyla, bazı gazellerin yalnızca çok az sayıda nüshada yer aldığını; buna karşın sıklıkla atıf yapılan “zengin içerikli” nüshaların, aslında Bâkî'ye ait olmayan şiirleri de içerebildiğini vurguladı. Bu durumun, eleştirel metin oluşturma sürecinde şiir aidiyetinin dikkatle sorgulanması gerektiğini ortaya koyduğunu ifade etti.

Konuşmasında, şiirlerin aidiyet sorununa ilişkin olarak İsmail E. Erünsal ve Walter G. Andrews'un çalışmalarına referans veren Öztürk, aynı mahlası kullanan şairler ya da yanlış atıflar nedeniyle, bazı şiirlerin sistematik biçimde Bâkî'ye aitmiş gibi aktarıldığını belirtti. Örnek olarak, Gelibolulu Âli'ye, Nev'î'ye veya Sün'î'ye ait olduğu sonradan anlaşılan şiirlerden söz ederek bu tespitlerin ancak çok sayıda nüsha üzerinden yapılan taramalarla mümkün olabildiğini vurguladı. Ayrıca nüshalar arasında tespit edilen “beş farklı versiyon” bulunduğunu belirten Öztürk, bu versiyonlardan bazılarının Bâkî'nin ölümünden sonra, 17. ve 18. yüzyılda oluşturulduğunu ifade etti. Özellikle III. Murad ve III. Mehmed'e yazılmış kasidelerin yalnızca geç dönem nüshalarda yer almasının, erken ve geç versiyonlar arasında içeriksel ayırım yapılmasını zorunlu kıldığını aktardı.

Öztürk bu süreçte karşılaştığı en önemli sorunlardan birinin Türk edebiyatında şiirlerin matla beyitlerini içeren karşılaştırmalı bir korpusun eksikliği olduğunu belirterek böyle bir dijital arşiv yapısının şiir aidiyetini belirleme süreçlerini ciddi ölçüde kolaylaştıracağını vurguladı. Şu an için bu boşluğun, hem dilsel hem tarihsel veriler üzerinden yorumla kapatılmak zorunda kalındığını dile getirdi. Veri tabanına aktarılan nüshalardaki okur ve müstensih notlarının da önemli ipuçları sunduğunu ifade eden Öztürk, bazı şiirlerin kenarına düşülen “Bâkî-i âhar” gibi kayıtların, karışıklıkların fark edilmiş olduğunu gösterdiğini belirtti. Buna rağmen birçok şiirin hâlâ yanlış şekilde Bâkî'ye atfedildiğini, kendi incelemelerinde yaklaşık 40 şiirin şüpheli görüldüğünü; bunların 20'sinin başka şairlere ait olduğunun belirlendiğini, kalanlarının ise henüz netlik kazanmadığını ifade etti.

Çalışmasını 2026 yılına kadar tamamlamayı planladığını belirten Öztürk, oluşturduğu versiyon kümeleri ve seçtiği temel nüshalarla, metnin filolojik doğruluğunu sağlamlaştırmayı hedeflediğini paylaştı. Bu çabanın, sadece edebiyat tarihi açısından değil, dijital beşerî bilimler bağlamında da nitelikli bir örnek oluşturduğunu ifade ederek konuşmasını tamamladı.

Öztürk'ün *Bâkî Divanı'na* ilişkin dijital destekli eleştirel neşir çalışması, müzakere bölümünde oldukça yoğun bir ilgiyle karşılandı. Katılımcılar, sunumda aktarılan şiir aidiyeti, nüsha farklılıkları ve dijital veri tabanı analizleri gibi meselelerin hem teorik hem de uygulamalı boyutlarını tartışmaya açtı.

Öncelikle söz varlığı üzerinden aidiyet tartışmaları yürütülerek bazı kelimelerin yalnızca tek bir nüshada ya da sınırlı sayıda şiirde geçiyor oluşunun, o şiirlerin Bâkî'ye ait olup olmadığına dair soru işaretleri oluşturduğunu vurgulandı. Öztürk, bu tür kelimeleri farklı veri tabanlarında (örneğin Tebdiz, Lehçediz) taradığını ve bu kelimelerin 16. yüzyıl şiir estetiğinde “ahenge aykırı” olarak nitelendirilebilecek bir örüntüye sahip olduğunu açıkladı. Bu bağlamda, Recaizade Mahmut Ekrem'in klasik şiir diline ilişkin kavramsallaştırmalarına da göndermede bulundu. Aidiyet meselesinin yalnızca kelime sıklığına değil, aynı zamanda şiirin yer aldığı nüsha oranına ve şairin şiirsel üslubuna da bağlı olduğunu vurguladı. Bu çerçevede, şiirlerin divan içindeki dolaşım sıklığına ilişkin verilerin, örneğin 230 nüshadan 203'ünde yer alan bir şiir ile yalnızca 18'inde bulunan bir başka şiirin karşılaştırılması, metin neşri

sürecine güçlü ipuçları sunduğu belirtti. Öztürk, düşük sıklıkta yer alan bazı şiirlerin geç dönemde eklenmiş olabileceğini, bu bağlamda divanın zamanla geçirdiği dönüşümün izlenebileceğini ifade etti.

Katılımcılar, bu tür çalışmaların yalnızca edebiyat tarihi açısından değil, aynı zamanda üslup yönünden de önemli açılımlar sunduğunu belirtti. Yurt dışı örneklerinden, özellikle Shakespeare külliyyatı üzerine yapılan yapay zekâ destekli üslup analizlerine atıfta bulunularak, Türk edebiyatı korpuslarının bu tür karşılaştırmalı analizler için hâlâ eksik olduğu vurgulandı. Bu eksikliklerin giderilmesi hâlinde şiir aidiyetlerinin daha nesnel ve algoritmik yöntemlerle doğrulanabileceği değerlendirildi. Öztürk, aidiyet tartışmalarında yalnızca dijital veriye değil, müstensih notları, vakıf ve temellük kayıtları, mühürler ve tezkirelerdeki bilgilere dayalı materyal analizlerine de başvurduğunu vurgulayarak bu bağlamda, nüshalardaki kategorik kayıtların metnin tarihsel dolaşımı ve kabulü açısından büyük önem taşıdığını, hatta şiirlerin divana hangi motivasyonlarla dâhil edildiğine dair dolaylı ipuçları sunduğunu ifade etti.

Müzakerenin ilerleyen bölümünde divan şiirinde şiir seçiminde kimin karar verici olduğu sorusu da gündeme geldi. Katılımcılar, şairin kendi seçimi ile müstensihlerin, kitap sahiplerinin ve dönemin edebi otoritelerinin tercihleri arasındaki farklara işaret etti. Bu bağlamda mektuplar, nazire mecmuaları ve döneme ait anlatılar da kaynak olarak değerlendirildi.

Sonuç olarak müzakerede dijital derlem yöntemleriyle klasik metin neşrinin nasıl daha sistematik, veriye dayalı ve eleştirel bir çerçeveye kavuşturulabileceği yönünde ortak bir perspektif gelişti. Öztürk'ün çalışması, klasik edebiyat metinlerine dijital beşerî bilimler yaklaşımıyla yeniden bakmanın hem kuramsal hem de uygulamalı boyutta güçlü katkılar sunduğunu göstermesi bakımından özel bir ilgiyle değerlendirildi.

Osmanlıca Metin Madenciliğinin Problemleri ve Bin Kelime Projesi Test Aşaması

Dünya edebiyatından örneklerin de konuşulduğu dördüncü ve son oturumda söz alan Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nden Doç. Dr. Ayşe Tarhan konuşmasında, "Bin Kelime Projesi"nin² test aşamasına odaklanarak Osmanlıca metin madenciliği sürecinde karşılaşılan teknik ve içeriksel problemleri, bu problemlere yönelik çözüm önerilerini ve geliştirilen yöntemleri detaylı biçimde aktardı. Sunumda, dijital beşerî bilimler bağlamında Osmanlıca metinlerin dijital analizine dair yöntemsel bir çerçeve sunuldu.

Test örneklemini olarak *Fuzûlî Divanı*'nın seçildiği çalışmada, ilk adım olarak metnin temizlenmesi, ardından *stopword*'lerin (işlevsel ancak bağlamsal anlamı olmayan kelime, yapı ya da eklerin) belirlenip metinden çıkarılması gerektiği belirtildi. Bu süreçte hem transkripsiyon kaynaklı hem de yazılımlar tarafından otomatik olarak yapılan hatalarla karşılaşıldığı ifade edildi. Özellikle ayın ve hemze gibi işaretlerin kesme işaretiyle temsil edilmesi nedeniyle kelime bölünmeleri yaşandığı, Arapça ve Farsça kökenli önek/soneklerin ayrıştırılmasında anlam bütünlüğünü bozmadan işlem yapılmasının zorluğu vurgulandı. *Stopword* belirlemede, istatistiksel olarak en sık geçen ancak anlamsal katkısı sınırlı olan yapıların çıkarıldığı; örneğin Farsça izafet eklerinin veya bağlaçların bu bağlamda değerlendirildiği belirtildi. Bunun ardından "normalizasyon" süreci kapsamında yazım farklarının düzeltilmesi (örneğin "Süleyman"/"Süleymân" gibi) gerektiği vurgulandı.

Bu projenin temel amacının, bir divanda en sık geçen bin kelimeyi belirleyerek şairin dilsel tercihleri, dönemsel eğilimleri ve zihniyet dünyası hakkında bilgi üretmek olduğu söylenerek bu doğrultuda proje, üç temel soruya yanıt aramaktadır: 1) Divan metinlerinin dijital araçlarla analizine ne ölçüde ulaşılabilir? 2) Bir şairin en çok kullandığı kelimeler onun edebî karakteri hakkında ne söyler? 3) Hangi dijital yöntemlerle en verimli sonuçlara ulaşılır?

Sunumda, projenin kuramsal çerçevesinde "öğrenen derlem" (*learner corpus*) modeli tercih edilmiştir. Bu model, alanın söz varlığını sistemli biçimde sunarak hem araştırmacılara hem de okura yorumlama imkânı sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda projede kelime sıklığı analizlerinin yanı sıra 25 kavram alanı belirlenmiş; bu tematik alanlar üzerinden etiketleme ve kavram haritalama çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca, *Fuzûlî Divanı*'nda geçen yer adları etiketlenerek bir kültür coğrafyası haritası oluşturulmuştur. Bu görsel veri, bir şairin şiirsel evreninde hangi coğrafi referansların ne sıklıkla geçtiğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek sunmuştur. Özellikle Bağdat gibi merkezî öneme sahip yer adlarının hem doğrudan hem de dolaylı biçimlerde metinde nasıl temsil edildiği aktarılmıştır.

Tarhan, bu modelin ileride başka şairler ve külliyyatlar üzerine genişletilerek uygulanabileceğini; söz varlığı temelli dijital projelerin hem edebiyat araştırmalarına hem de dijital beşerî bilimlere katkı sağlayacağını ifade ederek konuşmasını tamamladı.

² <https://digitalottomanprojects.org/language/tr/bin-kelime-projesi/>, Erişim Tarihi 29.05.2025.

Tarhan'ın sunumunun ardından gerçekleşen müzakere bölümünde, katılımcılar projeye ilişkin çeşitli sorular ve yorumlarla katkı sundu. Katılımcılardan biri, sunumda paylaşılan dijital haritada Fransa'nın yer almasına dikkat çekerek bu durumu "Frenk" kelimesiyle olan ilişkisi üzerinden sorguladı. "Frenk" ifadesinin bağlamına göre farklı coğrafi çağrışımlara sahip olabileceği, örneğin "Frenkistan" ifadesinin yalnızca Fransa'yı değil, Katolik Avrupa dünyasını bütüncül biçimde temsil edebileceği ifade edildi. Bu bağlamda, tekil bir ülkeyi harita üzerinde öne çıkarmanın anlam sınırları ve tarihsel bağlamıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulandı.

Ortaçağ'dan Dijitale *Canterbury Hikayeleri*

Çalıştayın 11. konuşmacısı olan İstanbul Topkapı Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi Hatice Neslihan Demiriz konuşmasında Geoffrey Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* üzerinden İngiltere merkezli dijital Beşerî bilim projelerini değerlendirdi. Chaucer'ın yalnızca İngiliz edebiyatı tarihinin kurucu figürlerinden biri olarak değil, aynı zamanda İngiliz şiirinin kurucusu olarak da anıldığını belirten Demiriz, *Canterbury Hikâyelerinin* edebî değerinin yanı sıra tarihî, sosyolojik ve antropolojik açılarından da önemli bir kaynak niteliği taşıdığını vurguladı. Konuşmacı, 14. yüzyıl İngiltere'sinde üç farklı hükümdarlık dönemine tanıklık eden Chaucer'ın, 17.000 dizeden oluşan bu kapsamlı eserinde 29 hacminin yolculuğu sırasında anlatılan öyküleri merkeze aldığını ve bu anlatıların dönemin toplumsal yapısını anlamada kritik önemde olduğunu ifade etti. Ancak Chaucer'ın planladığı 120 hikâyenin yalnızca 24'ü tamamlanabilmiştir.

Demiriz, *Canterbury Hikâyeleri* üzerine yürütülen dijital projeleri tanıtarak bu projelerin tarihsel gelişimini aktardı. Özellikle 1990'lı yıllarda başlatılan ve günümüzde farklı kurumlarca sürdürülen dijitalleştirme çabalarının, yalnızca edebiyatçılar değil; tarihçiler, dilbilimciler ve kültürel çalışmalar araştırmacıları tarafından da yoğun biçimde kullanıldığını ifade etti. Konuşmacı, *The Canterbury Tales Project* (<https://www.canterburytalesproject.org>), *Chaucer Studio*, *Middle English Compendium* gibi öncü çalışmaları örnekleyerek bu projelerin çoğunun üniversiteler, kilise kurumları ve uluslararası fonlarca desteklendiğini, bazılarında dramatisasyon ve uygulama tabanlı çözümlerin de geliştirildiğini paylaştı. Ayrıca, metinlerin dijitalleştirilmesi sürecinde karşılaşılan başlıca güçlükler arasında yazı tipi farklılıkları, el yazmalarındaki istikrarsızlıklar ve harf dönüşümlerinin yer aldığını belirtti. Chaucer'ın yazı dilinin Orta İngilizce olması, modern okur açısından erişim ve anlamlandırma süreçlerinde çeşitli zorluklar doğurmaktadır. Bu noktada, sözcüklerin transkripsiyonu ve transliterasyonu gibi teknik işlemlerin dikkatle yürütülmesi gerektiği vurgulandı.

Konuşmasının sonunda Demiriz, dijitalleştirmenin üç temel amacına dikkat çekti: erişilebilirlik, ulaşılabilirlik ve sürdürülebilirlik. Bu bağlamda, *Canterbury Hikâyeleri* üzerine geliştirilen dijital projelerin, Türk edebiyatındaki klasik metinlerin dijital dönüşümüne yönelik çalışmalara da ilham verebileceğini belirterek artırılmış gerçeklik ve yapay zekâ uygulamalarının bu alana dâhil edilmesiyle dijital Beşerî bilimlerin yeni imkânlar sunabileceğini vurguladı.

Katılımcılar, Demiriz'in *Canterbury Hikâyeleri* üzerine gerçekleştirdiği sunumun, dijital Beşerî bilim alanında yürütülen çalışmalara ve özellikle Türk edebiyatı bağlamındaki dijitalleştirme projelerine önemli bir perspektif sunduğunu ifade etti. Sunumda bahsedilen tarihi süreçler ve İngiltere merkezli projelerin yapısal niteliği, mevcut çalışmalara ışık tutacak örnekler olarak değerlendirildi. Konuşmacının özellikle erken dönem projelere ve dijital korpus oluşturma süreçlerine dair aktardıkları, diğer oturumlarla kurulan bağlantılar üzerinden ayrıca takdir edildi. Müzakerenin sonunda, bu tür projelerin Türk edebiyatı sahasında nasıl modellenebileceğine dair merak ve beklentiler dile getirildi.

Shakespeare Araştırmalarında Dijital Beşerî Bilim Projeleri

Çalıştayın 12. ve son konuşmacısı olarak söz alan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü'nden doktora öğrencisi Yasemin Çelebi Paçaloğlu konuşmasında Shakespeare üzerine yürütülen dijital Beşerî bilim projelerine odaklandı. William Shakespeare'in dünya edebiyatındaki merkezi konumuna ve eserlerinin eğitimdeki yaygın kullanımına işaret eden konuşmacı, bu kapsamda geliştirilen projeleri dört başlık altında sunmuştu: kelime analizi, metin veri tabanları, biyografik kaynaklar ve mekân odaklı dijital haritalama.

Paçaloğlu, ilk olarak David ve Ben Crystal tarafından hazırlanan *Shakespeare's Words* (<https://www.shakespeareswords.com/>) adlı projeyi örnek vererek, Shakespeare'in metinlerinden derlenen 14.000'i aşkın kelimenin tanım ve bağlamlarıyla dijital ortamda erişilebilir hale getirildiğini belirtti. Stilometri ve makine öğrenimi yöntemleriyle oluşturulan bir başka projede ise Shakespeare'in edebî kariyerinin ikinci yarısında daha zengin ve çeşitli bir kelime hazinesi kullandığının ortaya konduğunu aktardı. Ayrıca Brian Vickers'ın, *The Reign of King Edward III* adlı oyunun ortak yazarlarını belirlemeye yönelik eşdizim (*collocation*) analizine dayanan çalışmasına değinerek bu araştırmada metinlerin intihal tespit yazılımıyla karşılaştırılarak yazarlık aidiyetinin nicel verilerle desteklendiğini vurguladı.

Biyografik veri kaynağı olarak *Shakespeare Documented* (<https://shakespearedocumented.folger.edu/>) platformunu tanıtan konuşmacı, Folger Shakespeare Kütüphanesi öncülüğünde yürütülen bu projede Shakespeare'e dair yaklaşık 400 el yazması ve matbu belgede yer alan 500 dolayında atfın dijitalleştirildiğini paylaştı. Bu belgeler arasında şairin edebi kimliğinin yanı sıra mülkiyet, ticaret ve hukuk kayıtlarına da erişim mümkündür.

Son olarak *Map of Early Modern London* ve *Searching for Shakespeare* (<https://mapoflondon.uvic.ca/>) projeleri üzerinden mekân-temelli yaklaşımları ele alan Paçaloğlu, 16. ve 17. yüzyıl Londra'sına ait kaynakların dijital harita üzerinde bütünleştirildiği ve Stratford-upon-Avon'daki arkeolojik buluntuların 3D görsellerle sunulduğu örnekleri katılımcılarla paylaştı. Konuşma, dijitalleştirilmenin erişilebilirlik, sürdürülebilirlik ve tarihsel koruma açısından sağladığı katkılara dikkat çekilerek tamamlandı.

Sunum sonrası yürütülen müzakerede, Bâki üzerine sunum yapan Furkan Öztürk'ün çalışmasının Brian Vickers'in Shakespeare üzerine gerçekleştirdiği dijital analizlere benzerliği vurgulanarak mevcut projelerden ilham almanın önemi dile getirildi. Katılımcılar, tekrar dünyayı keşfetmek yerine mevcut dijital altyapılardan yararlanılması gerektiğini vurguladı.

Erişim sorunları gündeme getirilerek bazı veri tabanlarının ücretli olması nedeniyle özellikle öğrencilerin, erişimde zorlandığı ifade edilince Paçaloğlu tarafından bu nedenle sunumlarda genellikle açık erişimli projelere yer verdiği ifade edildi.

Son olarak kapanışta dijital yöntemlerin Beşerî bilimler için sunduğu imkânlarla dair genel bir değerlendirme yapıldı ve çalıştayda paylaşılan sunumların Türk Dili ve Edebiyat alanında dijital yöntemlerin uygulanmasını gündeme getirmedeki önemi tekrar vurgulandı.

Sonuç Yerine

Tespitler

Çalıştayda, Dijital Beşerî Bilimler (DBB) ile Türk Dili ve Edebiyatı (TDE) alanlarının kesişiminde yürütülen araştırmaların son yıllarda belirgin bir artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Yapılan sunumlar, klasik metinlerin dijitalleştirilmesi, yapay zekâ temelli transkripsiyon süreçleri, metin madenciliği, sosyal ağ analizleri, mekânsal görselleştirme ve tematik veri tabanı inşası gibi çok sayıda yöntemin artık TDE alanında kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Türkiye merkezli dijital projelerin sayıca arttığı, bazı platformların (TEİS, TEES, Lehçediz, Tebdiz) metodolojik derinliği ve kapsamıyla dikkat çektiği ifade edildi. Çalıştayda ayrıca, edebî metinlerin duygu, anlam ve bağlam düzeyinde çok katmanlı analizlerinin yapılabileceği modellerin geliştirilmeye başlandığı, ancak henüz olgunlaşma aşamasında olduğu tespit edildi. Katılımcılar, veri üretimi, paylaşımı ve analizinde kurumsal desteğin belirleyici rol oynadığını ve sürdürülebilir projelerin genellikle disiplinlerarası ekip çalışmasıyla mümkün hale geldiğini vurguladı.

Eleştiriler

Katılımcıların ortaklaştığı önemli bir eleştiri, dijital projelerin teknik gelişmişliğine rağmen standartlaşma eksikliğidir. Özellikle alfabe dönüşümleri, transkripsiyon-transliterasyon ayrımı, veri etiketleme sistematığı gibi konularda ortak terminoloji ve protokol eksikliği, hem akademik hem de teknik süreçlerde karmaşaya neden olmaktadır. El yazması metinlerdeki tanıma zorluklarının, HTR sistemlerinin Arap harfli metinlerde henüz yeterince başarı sağlayamamasına bağlı olduğu vurgulandı. Buna bağlı olarak, yapay zekâ sistemlerinin gelişimi için gerekli olan nitelikli ve dengeli veri setlerinin hâlâ sınırlı olduğu ifade edildi.

Ayrıca, bazı dijital platformların sadece teknik altyapıya odaklandığı, içerik denetimi, editoryal sorumluluk ve bilimsel güvenilirlik gibi yönlerin göz ardı edildiği eleştirisi getirildi. Katılımcılar, öğrenciler için erişimi zorlaştıran ücretli sistemlerin yaygınlaşmasını eleştirerek, açık erişimli yapıların daha fazla desteklenmesi gerektiğini savundu. Veri üretimi sürecinde üniversiteler arasında koordinasyon eksikliği olduğu, kütüphanelerin ve öğretim elemanlarının yeterince entegre edilmediği de dile getirildi.

Öneriler

Yukarıda ifade edilen tespit ve eleştirilerden hareketle çalıştayda ortaya çıkan bazı öneriler de şöyle özetlenebilir:

1. Ortak metodolojik standartlar: Transkripsiyon, transliterasyon, veri etiketleme gibi temel işlemler için alanlar arası ortak bir rehber ve terminoloji dizini oluşturulabilir.
2. Nitelikli veri üretimi: El yazmaları başta olmak üzere tüm klasik metinlerin dijitalleştirilmesi sürecinde kullanılacak veri setlerinin nicelik ve nitelik bakımından yeterli olması için disiplinlerarası işbirlikleri kurulabilir, veri üretimi teşvik edilebilir.
3. Açık erişim ve sürdürülebilirlik: Dijital projelerin açık erişimli, güncellenebilir ve uzun vadeli sürdürülebilirlik planlarına sahip olması desteklenebilir; bu platformların kamu kaynaklarıyla beslenmesi sağlanabilir.
4. Kurumsal işbirliği ve kapasite geliştirme: Dijital Beşerî bilimler alanında faaliyet yürüten merkezler, kütüphaneler ve bölümler arasında daha güçlü ağlar kurulabilir; dijital okuryazarlık eğitimleri artırılabilir, teknik ekiplerle akademik uzmanlar birlikte çalışılabilir.
5. Edebî analizde melez modeller: Mekânsal, duygusal ve anlatsal düzeyleri içeren çok katmanlı veri modelleri geliştirilebilir; indirgemeci yaklaşımlar yerine, edebî metnin özgünlüğünü koruyan ve bağlamsal derinliği gözetilen araçlar geliştirilebilir ve kullanılabilir.

Uluslararası örneklerle eşgüdüm: Shakespeare ve *Canterbury Hikayeleri* projelerinde olduğu gibi, erken dönemden beri geliştirilen dijital Beşerî bilimler uygulamalarıyla etkileşim artırılabilir, yerel projelerde bu tür kurumsal deneyimlerden faydalanılabilir.

